

Rózsavölgyi Edit

A kontrasztív szemléletű nyelvi és kulturális tudatosság fontossága a fordítás gyakorlatában

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban amellet érvelek, hogy a kontrasztív szemléletű nyelvi és kulturális tudatosság olyan szempontrendszert nyújt, amelynek alapján a fordító képes tudatosan választani a különböző célnyelvi lehetőségek közül, míg a fordításkritika számára a fordítói megoldás objektíve indokolhatóvá és értékelhetővé válik. Nehéz meghatározni, hogy egy szöveg milyen kritériumok alapján tekinthető egy másik fordításának, minthogy sem a megértésnek, sem az olvasásnak, sem a fordításnak nincs kodifikált szabályrendszere.

A tág értelemben vett fordításnak Jakobson (1959) nyomán három fajtáját különböztetjük meg: 1. a nyelven belüli (*intralingual*) átfordítást, átfogalmazást, 2. a nyelvek közötti (*interlingual*), a szoros értelemben vett fordítást és 3. a szemiotikai rendszerek közötti átalakítást (*transmutation*). A továbbiakban Jakobson második kategóriájával foglalkozunk.

2. A fordításról

A fordítást sokan, sokféleképpen határozták és határozzák meg, azonban máig sincs egységes definíciója a szakirodalomban. Mindez arra utal, hogy a fordításnak – ma még – nincs önálló, mindenki által elfogadott elméleti kerete. A különböző fordításdefiníciók különböző szempontok – nyelvészeti, kommunikációelméleti, szemiotikai, kulturális, pragmatikai, irodalmi, kognitív, pszicholingvisztikai, szociolingvisztikai, filozófiai, hermeneutikai, stilisztikai, módszertani stb. – alapján próbálják megragadni a fordítás lényegét, amint azt a következő, a teljesség igénye nélkül alább közölt néhány példa is érzékelteti.

A fordítástudomány kezdeti szakaszában a fordítást statikus értelemben terméknek, a forrásnyelvi és a célnyelvi egyenértékű nyelvi egységek közötti összehangolásnak tekintették:

„*replacement of textual material in one language (SL) by equivalent textual material on another language (TL)*”¹
(Catford 1965, 20)

„*rendition of a text from one language to another*”² (Bolinger 1966, 130)

Már viszonylag korán felmerült azonban a fordítást folyamatként szemlélő álláspont, a fordításról dinamikus értelemben és kommunikatív szemléletben való gondolkodás szükségessége:

„*Interlingual translation or translation proper is an interpretation of verbal signs by means of some other language*”³ (Jakobson 1959).

¹ az egyik nyelv szövegének a másik nyelv ekvivalens szövegével való helyettesítése (saját fordítás)

² adott nyelvi szöveg másik nyelven való tolmácsolása (saját fordítás)

³ a nyelvek közötti fordítás vagy a tulajdonképpeni fordítás nyelvi jelek értelmezése valamilyen más nyelv segítségével (Jakobson 1985)

„reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the message of the source language”⁴ (Nida 1969, 495)

„a forrásnyelvi szöveg helyettesítése ekvivalens célnyelvi szöveggel, melynek során a fordító a célnyelvi jelek segítségével újraterelemi a forrásnyelvi jelek és a valóság közötti viszonyt” (Klaudy 1994, 69)

„Interlingual translation may be defined as a bilingual mediated process of communication, which ordinarily aims at the production of a TL [target language] text that is functionally equivalent to an SL text [source language]”⁵ (Reiss 2000, 160).

A fordítás „egyszerre tudomány is, művészet is, mesterség és ízlés is. Mint választások és döntések gyakorlása, intuitív és kreatív jellegű gyakorlati tevékenység, folyamat és produktum” (Bodnár–Simigné 2007, 56).

„egy már létező, verbális formában kifejezett üzenet (szöveg) megisméltése ... egy másik nyelven teljesen más formában azzal a céllal, hogy az üzenet tartalma és funkciója hozzáférhetővé váljon más kognitív környezettel rendelkező és/vagy más nyelvet vagy nyelvváltozatot beszélők számára” (Heltai 2014, 282)

Lássunk ízelítőt a filozófiai megközelítésre is! A gadameri hermeneutika szemszögéből „minden fordítás, amely komolyan veszi a feladatát, világosabb és alaposabb, mint az eredeti. Lehet akár mesteri utánalkotás is, mindig hiányozni fog belőle valami azokból a felhangokból, melyek az eredetiben rezonáltak ... minden fordító interpretátor” (Gadamer 1960/2003, 428–429). George Steiner (1992/2005, xi) odáig jut, hogy azt állítja, „... a fordítás nem más, mint maga az emberi kommunikáció.” Takács Ferenc (2006, 125) pedig kijelenti: „A fordítás lehetetlenség; a fordítás kötelesség, még ha lehetetlen is.”

A tolmácsolás a legősibb tevékenységek közé tartozik, szinte egyidejű az emberi beszéddel, hisz a különböző nyelvközösségek közötti érintkezés elengedhetetlen feltétele volt a tolmács, majd az írásbeliség kialakulásával a fordító közvetítő tevékenysége. Abban a folyamatban, amit fordításnak nevezünk, s amelynek célja az, hogy egy szöveget befogadhatóvá tegyen a célnyelvi olvasó/hallgató számára, több nyelvi és nem nyelvi tényező játszik szerepet, amelyek legalább a következőket foglalják magukba.

Nyelvi tényezők:

- a 2 nyelv: különbségek és hasonlóságok a nyelvi rendszer (fonológia, grammatika, lexika, frazeológia) szintjén,
- a 2 szöveg: a nyelvhasználati különbségek síkján (szövegtan, pragmatika területei),
- a fordítás iránya.

Nyelvi/nem nyelvi tényezők:

- kulturális különbségek: kultúraspecifikus nyelvi elemek (reáliák) szintjén.

Nem nyelvi tényezők:

- három szereplő:
 - forrásnyelvi adó,
 - a fordító kettős szereppel: forrásnyelvi vevő és célnyelvi adó,
 - a célnyelvi vevő: háttértudása, kognitív környezete.
- a fordítási helyzet: a fordítási utasítás, a megbízó/vevő elvárásai.

⁴ a célnyelvi üzenet legközelebbi természetes ekvivalensének megteremtése a befogadó nyelvben (saját fordítás)

⁵ A nyelvek közötti fordítás egy kétnyelvű fordító által közvetített kommunikációs folyamat, amelynek célja, hogy a forrásnyelvi szöveggel funkcionálisan ekvivalens célnyelvi szöveget hozzon létre. (saját fordítás)

- a fordítás körülményei: források, segédeszközök, határidők.
- kontextus (történelmi, földrajzi, szociális, politikai, kulturális stb. tényezők):
 - forrásnyelvi kontextus,
 - célnyelvi kontextus.

3. A fordítástudományról

A fordítás tehát egy igen bonyolult, sok tényezőes tevékenység, amelynek vizsgálatával a fordítástudomány foglalkozik. Bár a fordításról való gondolkodás Ciceróig (i.e. I. évszázad) nyúlik vissza, a fordítástudomány csak a XX. század második felétől vált önálló tudományterületté, az alkalmazott nyelvészet egyik fontos tudományágává, amely interdiszciplináris keretek között a tág értelemben vett nyelvi közvetítés folyamatát, eredményét és funkcióját tanulmányozza. Saját elméleti, leíró és alkalmazott ága van. Fő segédtudományai a következők: a kontrasztív nyelvészet (két nyelv vizsgálatában), a szövegnyelvészet (két szöveg vizsgálatában), a pszicholingvisztika (a három szereplő vizsgálatában), a szociolingvisztika (a két kontextus vizsgálatában), de a diszciplína egyre jobban kitágítja kereteit a pragmatika, a korpusznyelvészet, a kognitív nyelvészet, a neurolingvisztika felé is. Ugyanakkor a fordítás körülményei viszonylatában a modern technikai eszközök jelentette új kihívásokra is érzékenyen reagál az informatika (számítógépes fordítástámogatás és fordítómemória adatbázisok, gépi fordítás és fordítói software-ek) alkalmazásával, ami a szövegalkotásra is hatással van.

A fordítástudomány kialakulásában a nyelvészetnek, kiváltképp a kontrasztív nyelvészetnek döntő szerepe volt. A kontrasztív nyelvészet egy olyan a gyakorlatban eredményesen alkalmazható egybevető módszer, amellyel le tudjuk írni a két vagy több nyelv közötti egyezéseket és különbözőségeket. Eleinte a fordítás során felmerülő nehézségeket kizárólag a két szóban forgó nyelv különbségeire próbálták visszavezetni. A fordítástudomány kezdeti szakasza után eltávolodott a kontrasztív nyelvészettől két okból: (1) maga a kontrasztív nyelvészet is válságba került az 1980-as években, és (2) a pszicholingvisztikai vizsgálatok következtében (is) világossá vált, hogy a fordítást meghatározó tényezők között szerepelnek ugyan a nyelvi kontrasztok, de ezek csak egy tényezőt képviselnek a sok közül, és nem is biztos, hogy a legfontosabbat, hisz szövegeket fordítunk, ahol nagy jelentősége van a szövegnyelvészeti, pragmatikai és kulturális kérdéseknek is.

Az 1990-es években a fordítástudomány ún. pragmatikai/kulturális fordulaton ment keresztül (Yan–Huang 2014). A hangsúly áthelyeződött a mondatszintről a szövegszintre, az eredményközpontú, statikus megközelítést a folyamatközpontú, dinamikus megközelítés váltotta fel (Snell–Hornby 2006). Ez utóbbi keretében az is hangsúlyozódik, hogy a nyelvek és kultúrák közötti szakadék áthidalásának folyamatában a fordítónak nemcsak a forrásnyelv és a célnyelv nyelvrendszerét, hanem nyelvhasználati normáit és kulturális különbségeit is jól kell ismernie, és messzemenően alkalmazkodnia kell a célnyelvi közönség nyelvi-kulturális hátteréhez (Farkas 2015, 27–30). E felfogás előtérbe kerülésével születtek a kontrasztív tudatosítás fordítás gyakorlatában betöltött szerepét tagadó, nyelvészetellenes elméletek is (I. Seleskovitch 1978; Seleskovitch–Lederer 1986, 1989; Vermeer 1989; Bassnett–Lefevre 1990).

Ma egy, a két véglet, azaz a nyelvi kontrasztokat a fordítás fő meghatározó tényezőiként értékelő, illetve a nyelvészeti ismeretek fontosságát tagadó nézet között elhelyezkedő álláspont lett a mérvadó. Eszerint a nyelvészet állandóan jelen van a fordítástudományban,

akkor is, ha irodalmi szövegeket vizsgál, de a fordítástudomány kezdeti szakaszától eltérően nem a szövegnél alacsonyabb szinten, tehát a szavak, szószerkezetek, szintaktikai struktúrák szintjén található törvényszerű, jól rendszerezhető megfeleltetések képezik vizsgálatának elsődleges tárgyát, hanem a szövegszintű gondolkodás a jellemző, a szövegszervező elemekre vonatkozó megállapítások, általánosítások, egybevetések állnak a figyelem központjában. A nyelvészeti szempont természetesen a kontrasztivitás, de a kontrasztív nyelvészetről a kontrasztív szövegnyelvészetre tevődött át a hangsúly. Az effajta vizsgálódás embriója már a fordítástudomány egyik első alpművében, Nida és Taber 1969-es *The Theory and Practice of Translation* c. könyvében megtalálható. Az 1990-es évek vége felé egyre általánosabban elfogadott véleménnyé vált, hogy a nyelvészetet és a kulturális tanulmányokat nem egymással versengő, hanem egymást kiegészítő paradigmákként kell kezelnünk (Hatim 1997, 1; Hoey 1998, 49).

4. A fordítási ekvivalenciáról

Amikor fordításról van szó, az ekvivalencia, azaz az egyenértékűség fogalma központi szerepet kap. De amennyire központi, annyira vitatott kategóriája is ez a fordításelméletnek, hiszen az egyenértékűség feltételeinek, fajtáinak, megvalósulási módjainak függvényében, illetve attól függően, hogy milyen szintű és milyen mértékű egyenértékűséget tartunk fontosnak, különböző elméletek születtek. Az ekvivalencia paramétereiről, illetve arról, hogy az ekvivalencia hogyan használható a fordítási gyakorlatban, máig sincs közös álláspont a kutatók között (vö. Panou 2013). Katharina Reiss szerint ahány szövegtípus létezik, az ekvivalenciának annyiféle megvalósulása képzelhető el (Reiss 1971). Az ő nevéhez fűződik a fordításközpontú szövegtipológia kidolgozása, amelynek nyelvészeti alapja Karl Bühler *Sprachtheorie* c. műve (1934). Bühler szemléletében a nyelvi jelnek három funkciója van. Reiss szerint a szövegtípus attól függ, hogy a szövegben melyik funkció a domináns (Reiss 2000, 163–165):

A NYELVI JEL FUKCIÓJA	SZÖVEGTÍPUS	A FORDÍTÓ FELADATA
1. ábrázolás	tartalomközpontú szöveg (sajtóhírek, kommentárok, szakkönyvek, tanulmányok stb.)	informatív szöveg létrehozása, azaz a tartalom maradéktalan visszaadása a legszokványosabb nyelvi formák alkalmazásával
2. kifejezés	formaközpontú szöveg (művészi szövegek, a szépirodalom teljes palettája)	expresszív szöveg megalkotása, azaz a forma maradéktalan visszaadása, ami lehetetlen; a megoldás: behelyezkedni a forrásnyelvi formába, ebből inspirációt meríteni, és ennek alapján megalkotni a célnyelvi analógiát
3. felhívás	funkcióközpontú szöveg (meggyőző célzattal született szövegek: reklámok, hirdetések, propaganda- és misszionáriusi szövegek stb.)	operatív szöveg megteremtése, azaz a szöveg funkciójának hangsúlyozása, amelynek érdekében mind a forrásnyelvi tartalom, mind a forrásnyelvi forma megváltoztatható

1. táblázat: Katharina Reiss fordításközpontú szövegtipológiája (2000)

Az ekvivalencia jelentősége mind elméleti, mind gyakorlati szempontból indokolható. Elméleti szempontból azért fontos, mert az ekvivalencia kutatásának középpontba állítása az, ami specifikusan elválasztja a fordításelméletet a kontrasztív nyelvészettől. A fordítás révén olyan nyelvi formák kerülnek ekvivalencia-viszonyba (hozzájárulva a forma és a funkció kapcsolatának a kutatásához), melyeknek azonos funkciója a kontrasztív nyelvészet eszközeivel nem kerülhetne feltárára. Ezeket a fordítás folyamatában megmutatkozó fordítási ekvivalenciákat nevezi Klaudy Kinga dinamikus kontrasztoknak (Klaudy 2003), szembeállítva őket a nyelvi kontrasztokkal. Nem csak arról van szó ugyanis, hogy két nyelvi rendszer egységei hogyan funkcionálnak a nyelvi rendszerben vagy a nyelvhasználatban (szövegben), hanem arról, hogy hogyan működnek a fordításban; tehát két nyelvet vizsgálunk működés, sőt együttes működés közben.

Ide kívánczik a nyelvi relativitás elmélete, amely Humboldt és a német származású amerikai antropológus Boas nyomán az európai kultúrában gyökerez, de amelyet az amerikai strukturális nyelvészet keretében Sapir és Whorf dolgozott ki. Eszerint minden nyelv egy egyedi világtérképpel jár együtt, tehát ugyanazt az üzenetet másképpen kódolja. Az eltérő kódolás nemcsak a morfoszintaxis vetületét érinti, hanem különböző (lehet) a lexikai elemek szemantikai terjedelme, a kulturális, a konnotációs és mentalitásbeli differencia mértéke. Ezek a különbségek a dinamikus kontrasztok keretében jönnek elő a nyelvek közötti fordításkor.

Gyakorlati szempontból az ekvivalencia tudományosan megalapozott szempontokat nyújt a fordításkritikához, illetve a fordítások értékeléséhez.

Eugene Nida nevéhez fűződik az értelmi megfeleltetést előnyben részesítő dinamikus vagy funkcionális ekvivalencia elmélete (Nida 2000). Nida formális és dinamikus ekvivalenciát különböztetett meg. Az első esetben a fordító a forrásnyelvi szöveget részesíti előnyben, és a lehető leghívebben próbálja meg visszaadni annak nemcsak a tartalmát, hanem a formáját is (a grammatikai egységeket, a szóhasználatot és a lexikai elemek pontos értelmét). A dinamikus ekvivalens fordítás a célnyelvi szöveget preferálja; célja, hogy a célnyelvi beszélőközösség kulturális akadályok nélkül tudja befogadni a forrásnyelvi szöveg lényegét. Ehhez Nida szerint a következő négy alapkövetelménynek kell megfelelni (Nida 2000, 134):

1. érthetőség (*making sense*);
2. a forrásnyelvi szellemiség és hangnem közvetítése (*conveying the spirit and manner of the original*);
3. természetes és könnyed kifejezőmód (*having a natural and easy form of expression*);
4. a célnyelvi befogadó közönségre való azonos/hasonló hatás megteremtése, mint amilyet a forrásnyelvi szöveg gyakorolt olvasóira/hallgatóira (*producing a similar response*).

Mindez azon a felismerésen alapul, hogy két nyelv sohasem lehet azonos sem a nyelvtan, sem a szavak jelentéseinek szintjén, ezért nem lehet mechanikusan szavakat szavakkal fordítani, hanem a diskurzus szintjén történő fordításnak van létjogosultsága (vö. Albert 2014, 13–20). Tény, hogy minden fordítás valamilyen veszteséggel jár, mégis szükség van rá mint kulturális közvetítésre. A fordíthatóság/fordíthatatlanság bináris oppozíciója helyett célszerűbb egyfajta folyamatszempléletet alkalmazni, amelynek keretén belül olyan átmeneti kategóriákban gondolkodunk, mint „könnyen fordítható”, „nehezen fordítható”, „csak részben fordítható”, „csak jelentős veszteség árán fordítható” stb. (Albert 2014, 79). Előfordulhat természetesen, hogy bizonyos szövegek, illetve bizonyos befogadók esetében a formálisan ekvivalens fordítás követendő. Ilyenek lehetnek például a szakfordítások, vagy az irodalmi szövegek közül a versek. A versfordításnak a prózához képest sokkal szorosabban kell kötődnie az eredeti formához, hogy a rím és a szöveg ritmusa megőrződjék. Jakobson úgy vélekedett, hogy a költészet fordításakor csupán „teremtő áttétel” lehetséges (Jakobson 1959).

Klaudy Kinga (1997, 101) a szövegszintű kommunikatív ekvivalencia megvalósításának szükségességét emeli ki, ami a következő három egyenértékűségi viszony megvalósulását feltételezi:

1. a referenciális egyenértékűség: a célnyelvi szöveg a valóságnak ugyanarra a szeletére vonatkozik, mint a forrásnyelvi;
2. a kontextuális egyenértékűség: a célnyelvi és a forrásnyelvi szöveg mondatai ugyanazt a helyet foglalják el a két nyelv diskurzusának egészében;
3. a funkcionális egyenértékűség: a célnyelvi és a forrásnyelvi szöveg ugyanazt a szerepet tölti be a célnyelvi és a forrásnyelvi befogadók körében.

5. Az átváltási műveletekről

Mivel a szöveget lexikai elemekből állítjuk össze grammatikai szabályok segítségével, e két területen lehet/kell döntéseket hozni, változtatásokat eszközölni fordításkor. Klaudy Kinga átváltási műveleteknek nevezi azokat a rendszerszerű és rutinszerű stratégiákat, amelyeket a fordítás során alkalmazunk azért, hogy megoldjuk az alkalmilag együtt működő nyelvpár nyelvi, nyelvhasználatbeli és kulturális eltéréseiből fakadó nehézségeket (Klaudy 1994; 1997; 2003, 183; 2007). Tág értelemben a különböző célnyelvi alternatívák közül való választás is átváltási műveletnek számít. A szövegszintű műveletek közül a legfontosabb éppen a különböző lehetőségek közötti (fakultatív) választás. Nehezebb a lexikai szerkezeteket a célnyelv szemantikai követelményeihez igazítani. A (kötelező) grammatikai átváltások általában egyszerűbbek, mert ezeket a nyelvek strukturális eltérései miatt a fordító eleve, szinte automatikusan elvégzi.

Klaudy Kinga nevéhez fűződik egy magyar–indoeurópai átváltási tipológia kidolgozásának gondolata és körvonalazása (Klaudy 1994, 1996, 1997). A különböző nyelvpárok fordításszemponturnyű egybevetése két nyelv konkrét fordítási folyamatban történő együttes működésének leírását jelenti. Egy-egy nyelvpár esetében „tipikus fordítási viselkedés” figyelhető meg: minden nyelv rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek más nyelvre való fordításkor, a másik nyelv tükrében tűnnek elő. Egy-egy nyelv tipológiai jellemzői a párhuzamba állított nyelvpártól és a fordítási iránytól függően határozzák meg a fordítás bonyolultságát. A dinamikus kontrasztok tehát többé-kevésbé beláthatók, és a konkrét fordítási folyamatban bizonyos, jól körülírható helyzetekben meghatározott szerkezetek és átváltási műveletek alkalmazása előírászerű lehet.

A fordítástudomány klasszikusai, Nida és Taber már az 1960-as évek végén mintegy kutatási programindítókként felvetették, hogy következetes egybevetést kell végezni egy-egy nyelvpár szövegszervező elemei között. Minden nyelv saját nyelvspecifikus eszközökkel rendelkezik például a szöveg elejének és végének, az időbeli, térbeli és logikai viszonyok, illetve a referencia jelölésére, a szöveg információ-központú szervezésére, a szerzői nézőpont elrejtésére/kiemelésére. Ezekben az esetekben a célnyelv specifikus nyelvi elemei használandók. Az ilyenfajta, nyelvpárokra vonatkozó kontrasztív elemzés igen hasznos lenne, különösen azok után, hogy a fordítástudomány – mint fent említettük – határozottan a dinamikus, szövegszintű fordítás felé fordult már a XX. század vége óta, és a szövegnyelvészet (tehát a mondatnál nagyobb egységekre koncentrááló vizsgálatok, amelyek hagyományosan a retorika, a stilisztika és az irodalomtudomány körébe tartoztak) önálló tudományként is megállja a helyét.

A belső szövegnyelvészet témái az információs struktúra, a szöveg kohézióját megvalósító elemek és a szövegkoherenciát szolgáló szegmensek. Míg grammatikai szerkezete minden mondatnak van, információs struktúrája csak a szövegmondatoknak van,

mert a téma–réma tagolás csak az aktuális szövegben valósul meg. A grammatikailag helyes mondatok nem feltétlenül elfogadható szövegmondatok. Fontos, hogy a fordító tudja, milyen a grammatikai és az informatív tagolás viszonya azokban a nyelvekben, amelyeket használ. A magyarban a tematikus tagolás függetlenítheti magát a grammatikai tagolástól, míg az angolban, az olaszban és általában az indoeurópai nyelvekben nem (ez utóbbiak szegényesebb morfológiai adottságai miatt). A kohézió mint a lexikai és grammatikai viszonyok hálója nyelvspecifikus formális összetartó elemekkel (anafora, helyettesítés, ellipszis, kötőszavak, parafrázisok, kollokációk stb.) fejeződik ki, és kivitelezése a fordító feladata. A szövegkoherezenciát, amely a szöveg részei között rejlő potenciális jelentésbeli összefüggésekre vonatkozik, a fordítónak elég megőriznie, hisz a befogadó teszi azt nyilvánvalóvá az interpretáció folyamatában a saját tudása alapján (Károly 2007).

A külső szövegnyelvészet területe a műfajok és szövegtípusok felőli megközelítés. Ha tisztában vagyunk az adott műfaj stílusrétegére, szövegtípusára, regiszterére vonatkozó jellegzetességeivel (magánéleti, közéleti, hivatalos, tudományos, sajtó, szépirodalmi stb.), ez segít az adekvát fordítói döntések meghozatalában.

Egy mondatnak több/sok grammatikailag helyes célnyelvi változata van, amelyek gyakran csak szövegkohéziós funkciójukban különböznek. A szövegszerkesztés módját azért kell tudatosítani, mert az anyanyelv normáin alapuló ösztönös mondat- és szövegszerkesztési tapasztalat nem tud ellenállni a forrásnyelv hatásának. Két nyelv viszonylatában össze lehet állítani egy dinamikus kontraszt-rendszert, amely a fordító számára legalábbis útmutató jelleggel bírna, főleg tevékenysége kezdeti szakaszában.

6. A fordítói kompetenciáról

A fordításról térjünk most át a fordítóra! A fent elmondottakból logikusan következik, hogy nem elég, ha a fordító az anyanyelvi kompetenciája mellett jól beszél az idegen nyelvet (Simigné 2006, 166). Rendelkeznie kell a fordítás folyamatában dinamikus ekvivalenciába kerülő két nyelv nyelvhasználati szabályaival kapcsolatos koncepcióval. Kiemelendő, hogy ha saját anyanyelvére vonatkozóan nem képes tudatosan gondolkodni, teljes mértékben ki van szolgáltatva az idegen nyelv interferáló hatásának. A nyelvi és nyelvhasználati ismereteken túl a tanulmány címében is kiemelt **kulturális tudatosság** szintén elengedhetetlen velejárója a fordítói szaktudásnak. Vermes Albert (2004, 8) értelmezésében „a kultúra tág értelemben meghatározható úgy, mint azon feltevések halmaza, amelyek kölcsönösen nyilvánvalók az egyének egy csoportja számára, a kulturális különbségek pedig ezen kölcsönösen nyilvánvaló feltevés-halmazok különbségei. (...) A kultúra-specifikusság tehát azt jelenti, hogy egy feltevés, amely eleme az egyik közösség kölcsönös kognitív környezetének, nem eleme egy másik közösség kölcsönös kognitív környezetének.”

A fordítói kompetencia tehát egy tudatosan fejleszthető komplex készség, amely magában foglalja a fordításhoz szükséges ismereteket, és azok kreatív alkalmazását. A mibenlétére, összetevőire és fejlődésére vonatkozó információk tekintetében a vélemények azonban megoszlanak a szakirodalomban. Ahogyan a fordítás fogalma korántsem egyértelmű (l. 2.), úgy a fordítói kompetencia terén is még adós a szakirodalom egy pontos, általánosan elfogadott definícióval. A fordítási műveletek és a fordító mentális folyamatai iránti érdeklődés a fordítástudomány keretén belül fiatal kutatási terület, amely csupán az 1980-as évektől indult fejlődésnek. Azóta több, alkotórészből szerveződő fordítói kompetencia-modell született,⁶ amelyek többé-kevésbé átfedik egymást, és a mindenkori (empirikus,

⁶ például Schäffner 2000, PACTE kutatócsoport 2003, 2005; áttekintésüket l. Lesznyák 2008, 31–49; Göpferich

elméleti, oktatásmódszertani stb.) kutatás, illetve képzés céljai alapján érdemes alapozni egyikre, vagy másikra.

Christina Schäffner (2000, 146) a következőképpen összegzi a fordítói kompetenciákat:

1. Nyelvi kompetencia (*linguistic competence*): a forrásnyelv és a célnyelv megfelelő ismerete.
2. Kulturális kompetencia (*cultural competence*):⁷ a forrás- és a célkultúrákra vonatkozó történelmi, politikai, gazdasági és egyéb ismeretek.
3. Szövegkompetencia (*textual competence*): a műfajokra, szövegtípusokra, a szöveg és a szókincs jellegzetességeire és egyéb szövegtani sajátosságokra vonatkozó ismeretek.
4. Témaspécifikus kompetencia (*domain/subject specific competence*): a kérdéses témáról való releváns háttérismeretek.
5. Kutatási és keresési kompetencia (*(re)search competence*): a kérdéses témáról való releváns háttérismeretek keresésére és megszerzésére irányuló stratégiák.
6. Átviteli kompetencia (*transfer competence*): a fordítási feladatnak megfelelő célnyelvi szöveg létrehozásának képessége; ez az egyetlen fordításspecifikus kompetencia, amely azonban az összes többit is magában foglalja.

Göpferich (2009) a TransComp longitudinális kutatási projekt (Göpferich 2007) alapján még egy fordításspecifikus kompetenciát emel ki: a fordítási rutin alapján aktiválódó, főleg nyelvpár-specifikus standard átváltási műveletek előhívásának és alkalmazásának képességét (*translation routine activation competence*), amely a fent említett nyelvpárspecifikus dinamikus kontrasztrendszer létezésére és tudatosítására épül.

7. Magyar–olasz fordítási ekvivalenciák

Néhány példával szeretném megvilágosítani a magyar–olasz nyelvpár viszonylatában az eddig elmondottakat.

Vegyük szemügyre Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körül* című művének egy passzusát (1937, 11):

*“Munkás embernek rövidek a napjai, hosszú az élete.” Már az iskolában tetszett nekem ez a mondás, bár mindig éreztem, merőben hamis, s ami a legnagyobb baj, még fordítva sem használható. Fő az, hogy paradox, önmagának ellentmondó, s ezért jó irányban keresi az igazságot, ahová tapasztalatom szerint csak ellenkező oldalról lehet elindulni, lévén a lét kettős, pozitív és negatív áram harcából származó valóság. **Annyi bizonyos, hogy ezen a három héten, április elejéig, erősen dolgoztam és szaladgáltam, de napjaim azért nem voltak rövidek, sokat töprengtem és fecsegttem, valami nyugtalan és fárasztó élenkség vett erőt rajtam. És nem hagyott békén az “elintézni való”.***

A fenti szövegben vastagon kiemelt rész Rényi Andrea olasz fordításában a következőképpen hangzik:

Quel che è certo è che in quelle ultime tre settimane di marzo lavorai intensamente e le mie giornate furono davvero brevi.

2007, 2009

⁷ Heidrun Witte *Contrastive Culture Learning in Translation Training* c. tanulmánya (1996, 73) már előrevetíti a dinamikus kulturális kontrasztok témakörét is, amely a kulturálisan jellemző viselkedésminták egybevetésére irányul, ellentétben a múltbeli statikus, felsoroló jellegű megközelítéssel.

A forrásnyelvi szöveg kezdő sora egy mondással indul: „Munkás embernek rövidek a napjai, hosszú az élete.” Ehhez kanyarodik vissza a bekezdés végén az író egy kielezett ellentéttel, amelyet a tagadó alak és az *azért*-tal hangsúlyozott, ellentétes viszonyt jelölő *de* kötőszó valósít meg. A célnyelvi szövegben nincs megteremtve ez a szöveghézió: hiányzik a megfelelő kötőszó, és az állítmány állító formája, amelyet a *davvero* ('bizony') határozószó még ki is emel, éppen az ellenkezőjét bizonygatja, mint amit a magyar szöveg fejez ki. A fordító kihagyta ugyanakkor az olaszból a *szaladgáltam* megfelelőjét, amely a magyarban hozzájárul az ellentét nyomatékosításához. Azáltal, hogy ez (is) kimarad, az olasz fordítás még laposabbá, a kontrasztot teljesen mellőzővé válik, holott megoldás könnyen akadna, például a következő:

Quel che è certo è che in quelle ultime tre settimane di marzo lavori intensamente e freneticamente, ma le mie giornate non furono per niente brevi.

Pillantsunk bele most Sgarioto Laura műfordító jóvoltából a fordítás menetébe, abba a folyamatba, amikor a fordítónak választania kell több grammatikailag helyes célnyelvi változat közül! Karinthy Ferenc *Epepe* című művéből (1970, 106) idézzük a következő sorokat:

Vajon mit gondolhatnak, hogy nem is írt, nem telefonált, táviratozott, semminő életjelt nem adott – vajon mikor kezdték el keresni, és hol-merre kerestetik? Helsinkiben? Onnan is megkaphatták már az értesítést, a nyelvészkongresszus szervező bizottságától, hogy ő nem járt ott, hiába várták. A légitársaságnál, az átszálló-állomásokon, sorban a szoba jöhető repülőtereken, amelyekre esetleg elkeveredhetett?

A félkövér karakterekkel kiemelt rész olasz fordításának első változata a következőképpen alakult:

Presso la compagnia aerea, nei vari aeroporti di scalo, dai quali poteva essere transitato per sbaglio?

A *sortban a szoba jöhető repülőtereken* kifejezés megfelelőjeként itt a *vari* melléknév szerepel, amelynek az olaszban kétféle értelmezése lehetséges: (1) *numerosi* 'sok, több' és (2) *possibili* 'lehetséges'. Maga a kontextus ebben az esetben nem elégséges ahhoz, hogy az olvasó egyértelműen a második értelmezést részesítse előnyben. Ezért a végső változatban úgy döntött a fordító, hogy világos(abb)an kifejti az író mondanivalóját a célközönség számára, amit a következőképpen oldott meg:

Forse si erano rivolti alla compagnia aerea? O uno dopo l'altro ai probabili aeroporti di scalo, dai quali poteva essere transitato per sbaglio?

Először is beiktatott egy explicit visszacsatolást a korábbiakra vonatkozóan a magyar mondatban hiányzó állítmány betoldásával (*si erano rivolti alla compagnia aerea – 'a légitársaságnál keresték'*), majd a szimpla *vari* melléknévet testesebb alakban kibontva (*uno dopo l'altro ai probabili aeroporti – 'sortban [egyik a másik után] a valószínűsíthető repülőtereken'*) minden kétséget eloszlat olvasóiban a szöveg megfelelő interpretációját illetően.

Végül kövessük nyomon Nádas Péter *A Biblia* (1967) című novellájának kezdősorai mentén, milyen olasz–magyar viszonylatban általánosítható dinamikus kontraszt-viszonyokat fedezhetünk fel. Íme az eredeti szöveg:

A rozsdamarta, tövükből meglazult rózsák, a függők és cifra akantuszlevelek hosszan csörömpöltek, ha kinyitották vagy becsukták a nehezen nyíló és nehezen záródó monumentális vaskaput. A kusza, olajozatlan hangok áthatoltak a csendes kerten, s ernyedten verődtek vissza a stukkóval borított, földszintes villa faláról.

A villa kényelmesen, hivalkodó méreteire büszkén terpeszkedett a kert fölé, de tervezőiben volt annyi mértékletesség, hogy gögjükét ne az utcának mutogassák. Mesteri módon rejtették magas törzsű fenyők, díszcserjék és sziklakertek közé az utcai frontot.

Az előreugró terasz és a bonyolult rácsai közé szorított télikert viszont nyíltan tekintett a város ködben párolgó körvonalaira.

Rényi Andrea olasz változata a következő:

Le rose appassite con le loro fragili radici, i rampicanti oscillanti e le foglie sgargianti di acanto frusciano a lungo, con fragore, ogni volta che il monumentale cancello di ferro, così difficile da spostare nell'una e nell'altra direzione, veniva aperto o chiuso. I suoni confusi del metallo non oliato si facevano strada attraverso il giardino silenzioso e rimbombavano quindi stanchi sulle pareti della villa a un piano, ricoperte di stucchi.

La villa, fiera delle proprie dimensioni, si adagiava comodamente sul giardino, ma chi l'aveva costruita aveva avuto sufficiente senso della misura da non ostentare quella superbia dal lato della strada. La facciata si mimetizzava perfettamente fra gli abeti dagli alti fusti, gli arbusti ornamentali e il giardino roccioso. La veranda e il giardino d'inverno, delimitato da una fitta recinzione, si affacciavano invece sul profilo della città avvolto nella nebbia.

Mint ismeretes, a specifikáló elemekkel ellátott főnévi csoportnak az olaszban fejelejű, a magyarban fejevégű építkezése következtében a fordítás mindig ellentétes irányú a két nyelv viszonylatában. Erre a fenti szövegben több példát is találunk, amelyek közül csak néhányat emelünk itt ki:

cifra akantuszlevelek – le foglie sgargianti di acanto
a csendes kerten – attraverso il giardino silenzioso
a stukkóval borított, földszintes villa faláról – sulle pareti della villa a un piano, ricoperte di stucchi
magas törzsű fenyők – gli abeti dagli alti fusti

Az író részvételének és nézőpontjának jelölésére, a személyes, vagy személytelen fogalmazásra vonatkozóan fontos szövegszintű, belső átmenetekre vonatkozó választás elé kerül a fordító. Fogódzót jelent annak tudatosítása, hogy a magyarban sokkal nehezebb a személytelenség, a távolságtartás kifejezése, mint az olaszban. A modern magyar nyelvben nem létezik passzív szerkezet, így az olasz személytelen és passzív alakjaival szemben mindig aktív formákkal élünk, amelyeket általános alannyal használunk:

ha kinyitották vagy becsukták a ... vaskaput – ogni volta che il ... cancello di ferro ... veniva aperto o chiuso

Érdeemes a fordítónak észben tartania azt is, hogy míg az olaszban gyakran találunk főnévi igeneves szerkezeteket mondatrövidítés céljára, a magyarban e nyelvi eszköz alkalmazása igen behatárolt. Csak segédigék⁸ mellett állhat, illetve kizárólag a célhatározói mellékmondat rövidíthető főnévi igenévvel. Minden más esetben a magyarban alárendelő, ragozott igét tartalmazó mondatot használunk. Lássunk erre egy példát szövegünkéből:

tervezőiben volt annyi mértékletesség, hogy gögjükét ne az utcának mutogassák – chi l'aveva costruita aveva avuto sufficiente senso della misura da non ostentare quella superbia

⁸ Az analitikus szerkesztésű jövő idejű igealak *fog* segédigéje, az aspektuális jelentésű *szokott* és *kezd* segédige, a *tetszik*, *méltóztatik* pragmatikai többletjelentésű segédige, a modális jelentésű (segéd)igék (*akar*, *bir*, *kell*, *kíván*, *látszik*, *lehet*, *megkísérel*, *óhajt*, *próbál*, *sajnál*, *szándékozik*, *szeretne*, *talál*, *tud*, *esetleg mer*, *illik*, *sikerül*) és a *szabad* melléknév (vö. Lengyel 1999) mellett található főnévi igenév.

Ugyanakkor a magyar eredeti szintetikus jellegét őrzik nyelvünkben a melléknévi igenevek, amelyek morfológiailag gazdagabbak, mint az olaszban (jelen, múlt és jövő idejűek az olasz jelen és múlt idejű formáival szemben), és használatuk tekintetében is az mondható el, hogy sűrűbben jelennek meg, mint olasz megfelelőik. Az olaszban a magyar melléknévi igenév megfelelőjeként gyakran szerepel infinitivusi mellékmondat, mellérendelő vagy alárendelő, finit igét tartalmazó mondat, testes jelzői bővítmény, esetleg egy egyszerű melléknév:

- *a rozsdamarta, tövükből meglazult rózsák – le rose appassite con le loro fragile radici*
(testes jelzői bővítmény használata)
- *a nehezen nyíló és nehezen záródó monumentális vaskaput – il monumentale cancello di ferro, così difficile da spostare nell'una e nell'altra direzione*
(főnévi igeneves mellékmondat használata)

Az általunk elemzett szöveg következő példáiban megőrződik az olasz fordításban is a melléknévi igenév, de mivel a magyarban nincs *consecutio temporum*, ügyelni kell a két nyelv múlt és jelen idejű (befejezett, illetve folyamatos) igenevei közötti választásra:

- *a bonyolult rácsai közé szorított télikert*
(befejezett melléknévi igenév használata a mondat finit igéjéhez viszonyított előidejűség jelölésére)
- *il giardino d'inverno, delimitato da una fitta recinzione*
(múlt idejű melléknévi igenév használata a *consecutio temporum* működése következtében)
- *a város ködben párolgó körvonalaira*
(folyamatos melléknévi igenév használata a mondat finit igéjéhez viszonyított egyidejűség jelölésére)
- *sul profilo della città avvolto nella nebbia*
(múlt idejű melléknévi igenév használata a *consecutio temporum* működése következtében)

A magyar nyelv az olaszhoz viszonyítva gazdagabb eszköztárral rendelkezik az onomatopoeitikus igék terén. Ezeknek a magyar hangutánzó elemeknek gyakran nincs a szótárban (egyértelmű) lexikai megfelelőjük. Ilyenkor a fordító körülírással járhat el, azonban nehezen tudja a forrásnyelvhez hasonló pontossággal behatárolni a kívánt hanghatást:

- a függők és cifra akantuszlevelek hosszan csörömpöltek – i rampicanti oscillanti e le foglie sgargianti di acanto frusciano a lungo, con fragore*
(A *fragore* az olaszban jelenthet csörömpölést, recsegést, zakatolást, robajt, dörgést, dörrenést.)

A szó szerint nem lefordítható kifejezések esetében a fordítónak latba kell vetnie kreativitását. Lássunk erre egy példát szövegünkben!

- a rozsdamarta ... rózsák – le rose appassite*

Nádas Péter a „rozsdamarta rózsák” költői képével indít, amelyben a hervadó növények leveleinek vörösesbarna színére való utalás, a *rozsdamarta* kifejezés keménysége az olvasóban előhívja a hidegbe forduló ősz képzetét, és megteremti a szöveg időbeli lehorgonyzását. Az olaszban a szerkezet e fő funkcióját sikerült megőrizni az *appassite* (’elhervadt, fonnyadt’) jelzővel, amely viszont jóval egyszerűbb kidolgozású, kevésbé hangulatos képet teremt. Ezzel azonban meg kell elégednünk, hisz tudjuk, hogy a műfordítás minden nyelvben jelentésvesztéssel jár. Minden nyelv egyedi szerkesztésmódján túl csak rá

jellemző világgépet tükröz, amelynek teljesen pontos megfelelője semmilyen más nyelvben nem létezik.

8. Utószó

Azt hiszem, a fenti példákból is jól érzékelhető, hogy a fordító szerepe mennyire meghatározza a fordítás minőségét. A fordítás során a fordító minden esetben választani kényszerül, és végső soron választásainak eredménye határozza meg a fordítás milyenségét. A fordítói munka háládatlanságát Georges Mounin (1967, 111) így fogalmazza meg: „*Translation is neither totally and for ever impossible, nor totally and forever possible; ... If an expression actually cannot be translated, a translator in the twentieth century is at least capable of knowing and understanding why the expression cannot be translated.*”⁹

Irodalom

- Albert Sándor 2014. *Fordítás – nyelv – filozófia*. Áron Kiadó, Budapest.
- Bassnett, Susan – Lefevere, André 1990. *Translation, History and Culture*. Printer Publishers, London.
- Bolinger, Dwight L. 1966. Transmutation: Structural Translation. *Acta Linguistica Hafniensia* IX: 130–144.
- Bodnár Ildikó – Simigné Fenyő Sarolta 2007. A fordítói kompetencia. In: Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.): *Nyelvi kompetencia – kommunikatív kompetencia*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 58. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár – Tinta Könyvkiadó, Budapest. 56–70.
- Catford, John Cunnison 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press, London.
- Bühler, Karl 1934. *Sprachtheorie*. Fischer, Jena.
- Gadamer, Hans-Georg 1960/2003. *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Göpferich, Susanne 2007. *Research Project TransComp: The Development of Translation Competence*. <http://gams.uni-graz.at/fedora/get/container:tc/bdef:Container/get>
- Göpferich, Susanne 2009. Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition: the Longitudinal Study TransComp. In: Göpferich, Susanne – Jakobsen, Arnt Lykke – Mees, Inger Margrethe (eds.): *Behind the Mind: Methods, Models and Results in Translation Process Research*. (Copenhagen Studies in Language 37). Samfundslitteratur Press, Copenhagen. 11–37.
- Hatim, Basil 1997. *Communication Across Cultures: Translation Theory and Contrastive Text Linguistics*. University of Exeter, Exeter.
- Heltai Pál 2014. *Mitől fordítás a fordítás? Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Eötvös József Kiadó, Budapest.
- Hoey, Michael 1998. Contrastive Analysis and Translation. In: Baker, Mona (ed.): *Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge, London. 45–50.
- Jakobson, Roman 1959/2000. On linguistic aspects of translation. In: Lawrence Venuti (ed.): *The Translation Studies Reader*. Routledge, London. 113–118.
- Jakobson, Roman 1985. Fordítás és nyelvészet. In: Bart István – Klaudy Kinga (szerk.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Tankönyvkiadó, Budapest. 15–21.
- Károly Krisztina 2007. *Szövegtan és fordítás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Klaudy Kinga 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral*. Scholastica, Budapest.
- Klaudy Kinga 1996. Egy átváltási tipológia körvonala. In: Rozgonyiné Molnár Emma (szerk.): *Absztrakció és valóság. Tanulmányok Békési Imre köszöntésére*. JGYTF Kiadó, Szeged. 183–191.
- Klaudy Kinga 1997. *Fordítás II. Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német, orosz fordítástechnikai példatárral*. Scholastica, Budapest.

⁹ „A fordítás nem teljesen és örökké lehetetlen, sem teljesen és örökké lehetséges; ... Ha egy kifejezés nem fordítható, a huszadik században a fordító legalább már annyit tud, hogy ez miért nem lehetséges.” (saját fordítás)

- Klaudy Kinga 2003. Dinamikus kontrasztok. In: Klaudy Kinga (szerk.): *Fordítás és tolmácsolás az ezredfordulón. 30 éves az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központja. Jubileumi évkönyv*. Scholastica, Budapest. 11–22.
- Klaudy Kinga 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Lengyel Klára 1999. A segédigék kérdéséhez. Válasz Uzonyi Kiss Judit és Tuba Márta cikkére. *Magyar Nyelvőr* 123: 116–28.
- Lesznay Márta 2008. Studies in the Development of Translation Competence. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Alkalmazott Nyelvészeti Program
- Mounin, Georges 1967. *Die Übersetzung. Geschichte, Theorie, Anwendung*. Nymphenburger Verlag, München.
- Nida, Eugene Albert 1969. Science of Translation. *Language* 45: 438–498.
- Nida, Eugene Albert – Taber, Charles Russell 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Brill, Leiden.
- Nida, Eugene 2000. Principles of Correspondence. In: Venuti, Lawrence (ed.): *The Translation Studies Reader*. Routledge, London / New York. 126–141.
- PACTE kutatócsoport 2003. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.): *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.
- PACTE kutatócsoport 2005. Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. *Meta* 50/2: 609–619.
- Panou, Despoina 2013. Equivalence in Translation Theories: A Critical Evaluation. *Theory and Practice in Language Studies* 3/1: 1–6.
- Reiss, Katharina 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. Max Hueber Verlag, München.
- Reiss, Katharina 2000. Type, Kind and Individuality of Text. Decision making in translation. In Venuti, Lawrence (ed.): *The Translation Studies Reader*. Routledge, London / New York. 160–172.
- Schäffner, Christina 2000. Running before walking? Designing a translation program at undergraduate level. In: Schäffner, C. – Beverly, A. (eds.): *Developing translation competence*. John Benjamins, Amsterdam. 143–157.
- Seleskovitch, Danica 1978. Language and Cognition. In: Gerver, David – Sinaiko, H. Wallace (eds.): *Language Interpretation and Communication*. Volume 6 of the NATO Conference Series. Springer US.
- Seleskovitch, Danica – Lederer, Marianne 1986. *Interpéter pour traduire*. Didier Erudition, Paris.
- Seleskovitch, Danica – Lederer, Marianne 1989. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation. Collection „Traductologie” 4*. Didier, Paris.
- Simigné Fenyő Sarolta 2006. *A fordítás mint közvetítés*. Stúdium, Miskolc.
- Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting Viewpoints?* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.
- Steiner, George 1992/2005. *Bábel után. Nyelv és fordítás I*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Takács Ferenc 2006. Közelebb a szóhoz. *Mozgó Világ* 32/3: 121–125.
- Vermeer, Hans Josef 1989. Skopos and Commission in Translational Action. In: Chesterman, Andrew (ed.): *Readings in Translation Theory*. Oy Finn Lectura, Helsinki. 173–187.
- Vermes Albert 2004. A relevancia-elmélet alkalmazása a kultúra-specifikus kifejezések fordításának vizsgálatában. *Fordítástudomány* VI/2: 5–17.
- Witte, Heidrun 1996. Contrastive Culture Learning in Translation Training. In: Dollerup, Kay – Vibeke Appell (eds.): *Teaching Translation and Interpreting 3: New Horizons*. Benjamin, Amsterdam / Philadelphia. 73–79.
- Yan, Chen – Huang Jingjing 2014. The Culture Turn in Translation Studies. *Open Journal of Modern Linguistics* 4: 487–494. <http://dx.doi.org/10.4236/ojml.2014.44041>

Az idézett irodalmi művek jegyzéke

- Karinthy Frigyes 1937/2012. *Utazás a koponyám körül*. Kossuth, Budapest.
- Frigyes Karinthy 2010. *Viaggio attorno al mio cranio*. Rizzoli, Milano (fordította Rényi Andrea).
- Karinthy Ferenc 1970/1979. *Epepe*. Szépirodalmi K., Budapest.
- Ferenc Karinthy 2015. *Epepe*. Adelphi, Milano (fordította Laura Sgarioto).
- Nádas Péter 1967/2016. *A Biblia*. Helikon, Budapest.
- Péter Nádas 2009. *La Bibbia*. Rizzoli, Milano (fordította Rényi Andrea).

*Rózsavölgyi, Edit***The importance of linguistic and cultural awareness with a contrastive perspective
in the practice of translation**

In this study I argue that linguistic and cultural awareness having a contrastive approach provides us with a perspective which helps translators to choose consciously from different target language alternatives and offers some objective guidelines for the justification and evaluation of translation solutions. It is not easy to define which criteria we should consider when assessing a text as the translation of another. There are no codified rules in the domain of reading, understanding and translating.

The first part of the survey gives an insight into some theoretical aspects of translation such as linguistic and cultural asymmetry, the concept of equivalence in translation, translational behaviour of languages, language pair specific transcoding operations, translator competences. The final section is devoted to the analysis of some pieces of translation from Hungarian to Italian showing the practical validity of what have been said from a theoretical point of view.

Translation always means losing something of the original but as French linguist and translator Georges Mounin claims „if an expression actually cannot be translated, a translator in the twentieth century is at least capable of knowing and understanding why the expression cannot be translated.”